

Roma Halkının İki Özgürlük Kalesi: “Provocatio ad populum” ve “Tribunus plebis”*

Hakemli Makale

Eşref KÜÇÜK

Yrd. Doç. Dr., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Asst. Prof. Dr., TOBB University of Economics and Technology

İÇİNDEKİLER

Giriş	128
I. Patricius-Pleb Mücadelesi	128
II. Tribunus Plebis	130
III. Oniki Levha Kanunu	132
IV. Cumhuriyet Krizi.	134
V. Provocatio ad Populum	137
Sonuç	139

ÖZET

Roma cumhuriyet döneminde, halkı oluşturan sınıflar olarak *patricius* ve *pleb*'ler arasındaki sosyal ve siyasal mücadele insan hakları tarihinde önemli bir yer tutar. *Pleb* sınıfının siyasal ve hukuksal mücadele araçlarından *tribunus plebis*'lik makamı ve *provocatio ad populum* kurumu özellikle önemlidir.

Provocatio ad populum Roma vatandaşları için yargısal güvence sağlarken, *tribunus plebis*'ler sınıf haklarının korunmasına katkı sağlamışlardır.

Ünlü tarihçi *Titus Livius*, bu kurumları Roma halkının “iki özgürlük kalesi” (*duas arces libertatis*) olarak adlandırmıştır.

Anahtar Kelimeler

Provocatio ad populum, tribunus plebis, roma cumhuriyet dönemi, cumhuriyet krizi, patricius-pleb mücadelesi.

* Bu makale “II Seminario Eurasiatico di Diritto Romano (II. Avrasya Roma Hukuku Semineri), 30-31 [31] Mayıs 2014, İstanbul: Repubblica e difesa dei diritti dell'uomo e del cittadino. Recezione e insegnamento del diritto romano (Cumhuriyet ve İnsan ve Vatandaş Haklarının Korunması. Roma Hukukunun İktibas ve Öğretimi)” kapsamında sözlü bildiri olarak sunulmuş ve simültane olarak İtalyanca ve Rusça'ya çevrilmiştir.

ABSTRACT

Two Bulwarks of Liberty of the Roman People: “Provocatio ad populum” and “Tribunus plebis”

In the Roman republic, social and political struggle of the orders between the patricians and the plebeians which form the people has an important place in history of human rights. The institutions of tribune of the plebs and *provocatio ad populum* are especially important as political and legal instruments in struggle of the plebeian class.

As *provocatio ad populum* provides judicial protection for the Roman people, tribune the plebs supports class rights.

The famous historian *Titus Livius* called these institutions “two bulwarks” (*duas arcas libertatis*) of Roman people.

Keywords

Provocatio ad populum, tribune of the plebs, roman republic, crisis of the republic, struggle of patricians and plebeians.

Giriş

Roma tarihinin cumhuriyet dönemi, vatandaş haklarının gelişmesi ve insan hakları tarihi açısından özellik arz eden bir zaman kesitidir. Krallık rejiminin siyasal organlarının yerini bu dönemde yeni kurumların alması, buna önyak olan toplumsal mücadele ve sonucunda ortaya çıkan gelişme günümüze dek etki eden bir nitelik taşımaktadır.

MÖ 509’da Roma’da kralların kovulmasından sonra kurulan cumhuriyet rejiminin ilk iki yüzyılında, Roma halkını oluşturan iki sınıf arasındaki mücadele *pleb*’ler lehine geliştikçe cumhuriyetin yükselişi ve daha sonra rejimin son iki yüzyılında sosyal sınıfların yerini siyasal grupların almasıyla ortaya çıkan kriz ve nihayet Roma’da cumhuriyet döneminin sona erdiği görülmektedir.

Gerek cumhuriyetin başlarında gerek sonlarında, biri siyasal biri hukukî, özellikle iki kurum döneme damgasını vurmuştur: *Tribunus plebis*’lik makamı ve *provocatio ad populum* kurumu. *Provocatio ad populum* kişiler, daha doğrusu Roma vatandaşları yönünden, *tribunus plebis* ise sınıf haklarının, özellikle *pleb*’lerin korunması açısından cumhuriyet döneminde vatandaş haklarının korunmasında vurgulanması gereken iki konudur. Ünlü tarihçi *Titus Livius*, bu kurumları Roma halkının “iki özgürlük kalesi” (*duas arcas libertatis*) olarak adlandırmaktadır.

I. Patricius-Pleb Mücadelesi

Cumhuriyet dönemine (MÖ 509-27) karakterini veren *patricius* ve *pleb*’ler arasındaki sınıf mücadelesi olmuştur. Roma’da halk, şehrin kuruluşundan itibaren, *client*’leri saymazsak, iki sosyal sınıfa ayrılır: *patricius*’lar ve *pleb*’ler¹. *Patricius*’lar, tam vatandaşlık haklarına

1 BURDESE, Alberto, *Manuale di diritto pubblico romano*, Terza Edizione, Torino, 1998, s. 32; SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, Özlem, “*Patricius-Pleb* Sınıfı Mücadelesi ve Bu Mücadelenin Roma Özel Hukukunun Gelişimine Etkisinin Genel Hatları», *Prof. Dr. Ejder Yılmaz’a Armağan*, Cilt 2, Ankara, 2014, (s. 1753-1784), s. 1754.

sahip siyasî, adlî, idarî, ekonomik ve dinî alanda öncelikli ve ayrıcalıklı sınıfı; *pleb*'ler ise siyasî ve medenî hakları kısıtlı ikinci derece halk kesimini ifade etmektedir². Bu iki sınıf arasındaki mücadele, cumhuriyet rejimini şekillendirmiş ve hatta yıkımına yol açmıştır.

Cumhuriyet (*res publica*) rejiminin başlarında, *pleb* sınıfının sosyal durumu iyileşme göstermemiş, hatta daha da bozulmuştur. Zira krallık döneminde kral (*rex*), *patricius* sınıfının etkileri karşısında *pleb* sınıfını gözeterek bir denge sağlayabiliyordu. Ancak cumhuriyet ile birlikte, kralın yerini alan *magistra*'lar başlangıçta tamamen *patricius* sınıftan çıktığı için, bunların *pleb*'lerle ortak bir yararından bahsetmek mümkün değildir³.

Cumhuriyet ile birlikte ömürboyu iktidarda kalan bir kralın yerini, yıllık göreve gelen halk tarafından seçilen eşit yetkilere sahip iki *consul* almıştır⁴. *Patricius*'ların sosyal gücü, *consul*'lük makamına uzunca süre sadece *patricius* sınıftan kişilerin seçilmesi ve bu da *patricius*'ların cumhuriyette daima ayrıcalıklı bir konumda olmaları sonucunu doğurmuştur⁵. Cumhuriyet dönemi boyunca *pleb*'ler *patricius*'lar karşısında çeşitli kazanımlarla sosyal, siyasal, ekonomik ve hukuksal konularını onlarla eşit düzeye çıkarabilmişlerdir. Bu da sırasıyla önce *tribunus plebis*'lik makamının kurulması, *consul*'lük dışında başka *magistra*'lıkların (*praetor*, *aedilis*, *quaestor*) kurulması ve zamanla *pleb*'lerin de bu *magistra*'lıklara gelebilmesi, Oniki Levha Kanunu'nun kabulü, *magistra*'ların verdiği cezaların halk meclisine sunulması olanağı, sınıflar arası evliliğin yasağının kaldırılması ile zaman içinde yavaş yavaş gerçekleşebilmiştir⁶.

Kralların şehirden kovulmasından sonra kurulan yeni rejimde *pleb*'lerin durumunun iyileşmemesi, hatta kötüleşmesi sebebiyle MÖ 494 yılında Roma'da, tüm tarihini kökten değiştirecek bir isyan (*pleb*'lerin genel grev hareketi) patlak vermiştir: *Secessio plebis in montem sacrum*⁷. *Pleb*'ler şehri terk ederek, *Mons Sacer* (Kutsal Dağ) denilen yerde toplanarak, ya ayrı bir devlet kurmak ya da birtakım taleplerinin kabul görmesini dile getirmişlerdir. *Pleb*'ler Roma'ya dönmek için, *patricius*'lara karşı şu üç şartı ileri sürmüşlerdir: 1. Genel af ilan edilmesi 2. Borçların silinmesi ve borç nedeniyle köle durumuna gelenlerin özgürlüklerine kavuşması 3. *Pleb* sınıfının haklarını savunacak bir *tribunus plebis*'lik makamının kurularak buraya iki kişi seçilmesi⁸.

İşte *Livius*'un özgürlük kalesi olarak adlandırdığı iki kurumdan biri olan *tribunus plebis*'lik makamı, böyle bir sosyal patlama neticesinde ortaya çıkmıştır. *Pleb*'lerin cumhuriyetin idare makamı olan *consul*'lüklere seçilememesi, içinde buldukları sosyal durumu iyileştirebilecek herhangi bir siyasal aygıtı sahip olamaması sebepleriyle,

2 ARSAL, Sadri Maksudi, *Umumî Hukuk Tarihi*, Üçüncü Tabı, İstanbul, 1948, s. 183-184; İPLİKÇİOĞLU, Bülent, *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, İstanbul, 2007, s. 69; ATLAN, Sabahat, *Roma Tarihi'nin Ana Hatları*, 1. Kısım, İstanbul, 1970, s. 27.

3 DEMİRCİOĞLU, Halil, *Roma Tarihi*, 1. Cilt: Cumhuriyet, 5. Baskı, Ankara, 2011, s. 86.

4 ATLAN, 1970, s. 25.

5 OKANDAN, Recai Galip, *Roma Âme Hukuku*, İstanbul, 1994, s. 35.

6 RAINER, Johannes Michael, *Einführung in das römische Staatsrecht*. Die Anfänge und die Republik, Darmstadt, 1997, s. 37; SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, 2014, s. 1762.

7 ATLAN, 1970, s. 28.

8 DEMİRCİOĞLU, 2011, s. 91; BURDESE, 1998, s. 36; ARSAL, 1948, s. 237.

durumları günden güne daha da kötüleşmiştir. Bu durumdan kurtulmak için, belki son çare olarak, şehri topluca terk etmişler, *patricius*'ların kendilerini şehre dönmeleri konusunda ikna çabalarının bir sonucu olarak, ileri sürdükleri şartların en önemlisi ve dünya siyasi tarihine en büyük katkıları olan yeni bir siyasi aracın kurulmasını sağlamışlardır.

II. *Tribunus Plebis*

Tribunus plebis'lik (halk temsilciliği), *pleb*'ler tarafından seçilen ve Roma'da onun menfaatlerini koruyan kurumdur. *Tribunus plebis*'ler *concilium plebis* adı verilen *pleb* meclisi tarafından seçilmekteydi⁹. *Pleb* sınıfını temsil ve menfaatlerini korumak için *tribunus plebis*'lerin ellerinde menfî bir araç (negatif güç, potere negativo)¹⁰ bulunmaktadır. Devlet işlerine doğrudan doğruya karışmazlar, *imperium*'ları olmadığından orduya komanda edip halk meclislerini davet edemezler, fakat diğer *magistra*'ların ve *senatus*'un faaliyetlerine karşı *intercessio* (veto, yasaklama) hakkını kullanarak veto edebilir ve emirlerin yürütmesini durdurabilirlerdi¹¹.

Tribunus plebis, veto yetkisini Roma şehri ile şehrin bin adım çevresini kapsayacak bir alan içinde kullanabilirdi¹². *Tribunus plebis*'lerin dokunulmazlık ve kutsallığı (*sacrosanctus*) vardı¹³ ve *pleb*'lerin arzu ve şikâyetlerini dinleyebilmek için bir senelik görevi sırasında, Roma'dan dışarı çıkamaz, evlerinin kapısını gece gündüz açık tutarlardı. Kurulduğu yıllarda (MÖ 494) iki, sonra (MÖ 471) dört, Oniki Levha Kanunu döneminden önce sayıları daha da artarak on kişi *tribunus plebis*'lik makamına getirilmişti¹⁴. *Tribunus plebis*, *pleb* meclisini (*concilia plebis*) toplayarak *plebiscitum* teklifinde bulunabilmekteydi¹⁵.

Tribunicia potestas, *tribunus plebis*'lerin iktidarını ifade etmektedir. Bu iktidar, *Augustus*'tan itibaren her sene imparatorlara da verilmiş, bu sayede *tribunus plebis*'lik makamına gelmedikleri halde, bu makama ait yetkisiyle donanmış olan imparatorlar, veto (*intercessio*) hakkına ve dolayısıyla en büyük güce sahip olabilmişlerdir¹⁶.

Tribunus militum (askeri tribün), Oniki Levha Kanunu'ndan sonra *pleb*'lerin *magistra* olma arzusu ve iki *consul*'den daha fazla sayıda *magistra*'ya olan ihtiyaç sonucunda kurulan istisnai bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. *Senatus* kararıyla bazı seneler *consul*'ler yerine üç veya altı *tribunus militum* seçilir ve bunlar arasında *pleb*'ler de

9 ARSAL, 1948, s. 216.

10 LOBRANO, Giovanni, Il potere dei tribuni della plebe, Milano, 1983, s. 105.

11 OKANDAN, 1994, s. 44-45; ARSAL, 1948, s. 216.

12 SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, 2014, s. 1763-1764.

13 PAIS, Ettore, "Halk Tribunluğu", (çev. Şemseddin Talip), *Capitolium*, Yıl: 1934, Cilt: 1, Sayı:2, (s. 91-95), s. 92; BLEICKEN, Jochen, „Ur[s]prung und Bedeutung der Provocation“, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, Romanistische Abteilung, Yıl: 1959, Cilt: 76, (s. 324-377), s. 347.

14 MOMMSEN, Theodor, *Disegno del diritto pubblico romano*, Traduzione di P. Bonfante a cura di V. Arangio-Ruiz, Milano, 1973, s. 208; ATLAN, 1970, s. 28; BURDESE, 1998, s. 36; ARSAL, 1948, s. 216.

15 UMUR, Ziya, *Roma Hukuku Lüğati*, İstanbul, 1975, s. 211; SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, 2014, s. 1765; ARSAL, 1948, s. 217.

16 LOBRANO, 1983, s. 322; UMUR, 1975, s. 210; PAIS, 1934, s. 94.

bulunabilirdi. MÖ 444 ile 367 yılları arasında bazı defalar başvurulmuş olan bu makam, *pleb*'lerin de *consul* olmaya başlamasıyla ortadan kalkmıştır¹⁷.

Tribunus plebis'ler, *patricius-pleb* mücadelesinde *pleb*'lerin haklarının tanınması yönünde hareket etmişlerdir. *Tribunus plebis*'in *imperium*'a değil, *potestas*'a, daha tam bir ifadeyle *summa coercendi potestas* adı verilen yetkiye sahip olması, onun *quasi magistra* (*magistra* benzeri) biçiminde nitelendirilmesi sonucunu doğurmuştur¹⁸. *Magistra*'lara ait bir yetki olan *imperium*, bir faaliyette bulunma, işlem ve eylemde bulunma, pozitif bir gücü ifade etmektedir. Oysa buna karşın, *tribunus plebis*'lerin *potestas* ismindeki yetkisi, onlara bir işlem ve eylemde bulunma değil, *magistra*'ların faaliyetleri karşısında onu durdurma, yani negatif bir güç tanımaktadır.

Tribunus plebis'lerin *potestas*'ı üç hak içermektedir¹⁹:

1. *Ius auxilii*: *Pleb*'lerin haklarını *patricius* hâkimiyetindeki idarenin keyfî hareketlerine karşı koruma hakkı, *auxilium plebis*.
2. *Ius intercedendi*: *Magistra* faaliyetlerini veto etme, kararlarının icrasını engelleme hakkı, *intercessio tribunicia*.
3. *Ius coercendi*: *Pleb*'lere karşı haksızlık edenleri tutuklama, bunların *pleb* meclisi (*concilia plebis tributa*) önünde yargılanması (*ius agendi cum plebe*) ve meclis kararı üzerine servet müsaderesi ve ölüm cezasıyla cezalandırma hakkı.

Görüldüğü gibi, *tribunus plebis*'lerin yetkisi *magistra*'ların *imperium*'u gibi emretme biçiminde değildir. Bu yetki yasaklama gücüne dayanmaktadır. Ve bu güç, kaynağını hukuktan değil, *pleb* sınıfının sosyal isyanı ile elde ettiği dokunulmazlıktan (*sacrosanctus, sacrosanctitas*) almaktadır²⁰. Bu yetki sayesinde kutsal bir karakter kazanan *tribunus plebis*, kendisine karşı girişilecek her türlü saldırıda, ölüm cezasını gerektirecek bir ayrıcalıklı donatılmış olmaktadır²¹.

Tribunus plebis'lik makamı, *patricius*'lardan oluşan *magistra*'ların haksız işlem, karar, uygulamalarına karşı bir çeşit kontrol yetkileri içermektedir. Hatta bir görüşe göre «*bugünkü danıştay'ların (Devlet şûrası) bir nevi proto-tipi sayılabilir*»²². Benzer nedenlerle bu kurumu, anayasa mahkemesinin işlevine denk gören görüşler de bulunmaktadır²³.

17 UMUR, 1975, s. 211.

18 SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, 2014, s. 1766.

19 DEMİRCİOĞLU, 2011, s. 92; MOMMSEN, 1973, s. 210.

20 LOBRANO, 1983, s. 121-122; OKANDAN, 1994, s. 45. *Valeriae Horatiae* kanunları ile bu kurumun hukuki nitelik kazandığı aşağıda açıklanmıştır.

21 SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, 2014, s. 1764; DEMİRCİOĞLU, 2011, s. 92-93; ARSAL, 1948, s. 216.

22 DEMİRCİOĞLU, 2011, s. 93.

23 Rousseau, Toplumsal Sözleşme isimli kitabında, siyasal düzenin sağlıklı işlemesine yardımcı kurumlar arasında Roma halk tribunu'luğuna (Fransızca: *tribunat*, Latince: *tribunus plebis*) yer verir. Bu kurumun amacını hukuk devletinin koruyuculuğu olarak ifade eder. Tribunat'lığı devleti oluşturan bir unsur olarak görmez. Zira ne yasama ne de yürütme işlevi vardır. "... *gücünün daha büyük oluşu da buradan gelir: Hiçbir şey yapamaz,*

Pleb'lerin *patricius*'lar karşısındaki hak elde etmeleri sürecinin, özellikle *tribunus plebis*'liğin kullanılması sayesinde hız kazandığı söylenebilir. *Patricius*'lar, *pleb*'lerin adeta "*devlet içinde devlet*" kurmalarını sağlayan, siyasî karışıklık unsuru ve hatta "*anarşi kaynağı*" olan bu kurumu kaldırmak için gayretlere girişilirse de, sürecin tersine çevrilmesi mümkün olamamış; kurum varlığını sürdürmüştür²⁴. Kurumun varlığının olumlu yanının, Roma halkının oligarşiye teslim olmasını önlemesi, *consul*'lerin tahakküm eğilimlerine karşı bir mücadele unsuru olması ve *magistra*'ların hukuk dışına çıkmasını engellemesi olduğu söylenebilir²⁵.

MÖ 471'de *tribunus plebis Publius Valero*'nun teklifi üzerine, *tribunus plebis*'lik seçimlerinin bundan böyle artık *centuria* meclisinde değil, *pleb* meclisince yapılmasına dair bir kanun kabul edilmiştir²⁶.

MÖ 462'de *tribunus plebis Terentilius Arsa*, *pleb* sınıfı lehine olarak, örf ve âdetin yazılı hale getirilmesi amacıyla yönelik bir komisyonun kurulmasını teklif etmiş; fakat *patricius* sınıfının hakimiyetindeki *senatus*, bu durumun hukukun ikili bir yapıya bürünmesi suretiyle devleti zaafa düşüreceği gerekçesiyle muhalefet etmiştir²⁷. *Patricius*'lar bu dönemde sürdürdükleri savaşlarda *pleb*'lere gereksinim duydukları için, onlar lehine bazı düzenlemelere onay vermek zorunda kalmışlardır: MÖ 457'de *tribunus plebis*'lerin sayısı 5'e çıkartılmış; MÖ 454'te para cezası verme yetkisi kabul edilmiştir (*lex Aternia Tarpeia*)²⁸.

III. Oniki Levha Kanunu

Patricius-pleb mücadelesinin hukuk tarihi açısından en büyük kazanımı hiç kuşkusuz Oniki Levha Kanunu (*lex duodecim tabularum*) olmuştur. Yazılı olmayan hukukun (örf ve âdet hukuku, teamül hukuku) herkes tarafından bilinebilmesinin olanaksızlığı ve özellikle *pleb* sınıfı aleyhine *magistra*'ların keyfi işlem ve eylemleri haksızlıklara yol açmaktaydı²⁹. Zira *patricius* sınıfına üye din adamları halktan sır gibi saklanmakta, örf ve âdet biçimindeki hukuk (*mos maiorum*) bu kimselerin bilgisi tekelinde bulunmaktaydı³⁰. Bu sebeple *tribunus plebis*'ler adlî meselelere olay bazında müdahale edebiliyor, ancak *patricius*'ların keyfi hareketlerini kesin olarak önleyemiyorlardı. Bunun için örf ve

ama her şeyi engelleyebilir". Bu kurumu, hükümet ile halk arasında dengeleyici ve kanunların koruyucusu olarak görür. ORHAN, Özgüç, "Rousseau ve Türkiye", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 2013, Güz, Sayı 16, (s. 121-148), s. 142. Ayrıntılı bilgi için bakınız ROUSSEAU, Jean Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, (çev. Alpagut Erenuluğ), İkinci Basım, Ankara, 1999, s. 185-187.

24 DEMİRCİOĞLU, 2011, s. 93; ARSAL, 1948, s. 217; PAIS, 1934, s. 91; ATLAN, 1970, s. 29.

25 ARSAL, 1948, s. 217; PAIS, 1934, s. 94-95.

26 DEMİRCİOĞLU, 2011, s. 95.

27 SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, 2014, s. 1772; ATLAN, 1970, s. 30.

28 DEMİRCİOĞLU, 2011, s. 96; OKANDAN, Recai Galip Okandan, "Roma Hukukunun Kaynakları Bakımından Vukua Gelen Tarihi Gelişme", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Yıl: 1952, Cilt: 18, Sayı: 1-2, (s. 454-478), s. 459.

29 OKANDAN, 1952, s. 458-459; DEMİRCİOĞLU, 2011, s. 87; SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, 2014, s. 1761.

30 ARSAL, 1948, s. 240; ATLAN, 1970, s. 30.

âdetin yazılı hale getirilmesi talebi ortaya çıkmış ve böylece Roma tarihindeki ilk büyük kanunlaştırma hareketi olan Oniki Levha Kanunu kabul edilmiştir (MÖ 451-449).

Oniki Levha Kanunu'nun iki amacı bulunmaktadır³¹:

1. Siyasal amaç (=eşitlik): **Patricius-pleb** eşitliğini sağlamak ve vatandaşları **magistra**'ların keyfi davranışlarından kurtarıp eş hukuk kurallarına bağlı kılmak.
2. Hukuki amaç (=hukuki güvenlik): Örf ve adet hukukunu toplayıp yazılı olarak saptamak ve böylece hukuk konusundaki belirsizliği ve gizliliği ortadan kaldırmak.

MÖ 451 yılında, örf ve âdet hukukunu yazılı hale getirmek için **senatus** üyeleri arasından **comitia centuriata** tarafından seçilen **consul** yetkilerine sahip on kişilik bir komisyon kurulmuştur (**decemviri consulari imperio legibus scribundis**)³². Bu yıl içinde idarî mekanizma durmuş, **patricius**'lar **consul**'lüğü, **pleb**'ler de **tribunus plebis**'lik makamını bırakmış ve bütün iktidarı komisyona vermişlerdir³³. Yunan hukuku ve özellikle **Solon** kanunlarını incelemek üzere üç kişilik bir kurul (**triumviri**) oluşturularak Atina'ya yollanmıştır. Bir yıl sonra on kanun levhası yazılmış ve ertesi yıl eksiklerini tamamlamak üzere kurulan ikinci bir komisyonun çalışmalarıyla kanuna iki levha daha eklenmiştir. Böylece hepsi birden **leges duodecim tabularum** adını alarak Roma forum meydanında asılarak halka ilan edilmiştir³⁴.

MÖ 449'de **patricius-pleb** eşitliği sağlanamadığı gibi, **decemvir**'ler görevleri bittiği halde iktidarı bırakmamışlar; bunun üzerine **pleb**'ler ikinci kez **Mons Sacer**'e çekilmiş ve böylece **decemvir**'lik kaldırılabilmiştir³⁵.

Bundan sonra, **consul**'lüğe seçilen **L. Valerius** ve **M. Horatius**, kendi isimlerini taşıyan ve **pleb**'ler lehine hükümler içeren üç kanunun çıkmasını sağlamışlardır (**leges Valeriae Horatiae**, MÖ 449)³⁶:

1. **Lex Valeria Horatia de provocatione**: Vatandaşların itiraz ve halk meclislerine başvuru (**provocatio ad populum**) hakkının tekrar tanınması. Bu hak çerçevesinde **magistra**'ların (**consul, dictator, tribunus militum**) haksız hareketleri karşısında halk meclisine müracaat edilebilmekteydi³⁷.
2. **Lex Valeria Horatia de tribunicia potestate**: **Tribunus plebis**'lerin dokunulmazlık niteliğinin resmen tanınması ve sayılarının ona çıkarılması.

31 KARADENİZ ÇELEBİCAN, Özcan, **Roma Hukuku**. Tarihi Giriş, Kaynaklar, Genel Kavramlar, Kişiler Hukuku, Hakların Korunması, 16. Basım, Ankara, 2013, s. 77.

32 RAINER, 1997, s. 61; ATLAN, 1970, s. 25; Bu komisyonun ilk kuruluşunun MÖ 462'ye kadar gittiğine yukarıda değinilmiştir.

33 ATLAN, 1970, s. 30.

34 OKANDAN, 1952, s. 459; ATLAN, 1970, s. 30.

35 SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, 2014, s. 1773; DEMİRCİOĞLU, 2011, s. 98; ATLAN, 1970, s. 31.

36 DEMİRCİOĞLU, 2011, s. 98; ATLAN, 1970, s. 31; BLEICKEN, 1959, s. 326, dn. 3; s. 346.

37 ATLAN, 1970, s. 22; Aynı ismi taşıyan MÖ 509, MÖ 449 ve MÖ 300 tarihli kanunların varlığı hakkında bkz. SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, 2014, s. 1773; BLEICKEN, 1959, s. 357.

3. *Lex Valeria Horatia de plebiscitis*: *Pleb* meclisi (*concilia tributa*) kararlarının (*plebiscitum*), *centuria* meclisi (*comitia centuriata*) kararlarına eşit kılınması. Bu kanunun konusu tartışmalıdır (krş. *lex Hortensia*, MÖ 287)³⁸.

Valeriae Horatiae kanunlarının kabulüyle devrimci karakterdeki *tribunus plebis*'lik kurumunun hukuksallaştığı söylenebilir³⁹. Bu kanunları Roma'nın *Magna Carta*'sı olarak kabul eden görüşler bulunmaktadır⁴⁰. Zira bu kanunlardan özellikle *provocatio ad populum* olanağı tanıyanı, Roma vatandaşlarının sahip oldukları özgürlüğün temel taşı oluşturmaktadır⁴¹.

Concilia plebis tributa kararlarının herkes için geçerli hale gelmesi üzerine, *patricius*'lar da bu mecliste oy kullanmaya başladılar. MÖ 447 yılından itibaren *comitia tributa* adını alarak yeni halk meclisi haline gelmiştir. *Comitia centuriata*'da halk servetine göre sıralanarak oy kullanmaktaydı; *comitia tributa*'da ise herhangi bir ayırım yapılmadan *tribus*'a göre oy verilmekteydi⁴².

MÖ 445 yılında *patricius*'lar ile *pleb*'ler arasındaki evlenme yasağı kaldırılmıştır⁴³. *Tribunus plebis Canuleius* bu kanunu (*lex Canuleia de conubio*) *comitia tributa*'dan çıkartmıştır⁴⁴. *Patricius* ve *pleb* sınıfları arasındaki evlenme yasağının kalkmasıyla siyasal ve sosyal eşitlik yönünde önemli bir adım atılmıştır⁴⁵. Öte yandan iki sınıfın önemli aileleri arasındaki evlenme ortaya çıkan yeni siyasal güç olan *optimates (nobilitas)*, cumhuriyetin krize girmesine yol açacaktır.

IV. Cumhuriyet Krizi

Patricius-pleb mücadelesi cumhuriyet dönemi (MÖ 509-27) boyunca sürmüştür. Denebilir ki, dönemin ilk iki yüzyılında cumhuriyetin yükselmesine önyak olan bu mücadele, gelişen siyasal, sosyal ve ekonomik değişimlerle, yerini dönemin son iki yüzyılında *optimates-populares* siyasal karşıtlığına bırakmıştır⁴⁶.

Küçük bir site devleti (*civitas*) olarak kurulan Roma'nın siyasal egemenlik alanı, krallıktan itibaren genişlemiş, özellikle MÖ 3-2. yüzyıllarda gerçekleşen *Kartaca (Pön)* savaşları sonrası Akdeniz çevresini kapsayacak büyüklüğe ulaşması, bir yandan "*dünya devleti*"ne dönüşürken öte yandan cumhuriyet idaresinin krizine ve hatta sona ermesine

38 SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, 2014, s. 1765.

39 ATLAN, 1970, s. 31.

40 DEMİRCİOĞLU, 2011, s. 99.

41 ATLAN, 1970, s. 22.

42 ARSAL, 1948, s. 196-197; DEMİRCİOĞLU, 2011, s. 99-100.

43 ARSAL, 1948, s. 240; İPLİKÇİOĞLU, 2007, s. 72.

44 OKANDAN, 1994, s. 48; ATLAN, 1970, s. 31.

45 SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, 2014, s. 1775.

46 WALDSTEIN, Wolfgang / RAINER, J. Michael, *Römische Rechtsgeschichte*, 10. Auflage, München, 2005, s. 95.

yol açmıştır⁴⁷. Kazanılan savaşlardan elde edilen kölelerin ve ucuz tahılın Roma'ya getirilmesi, ekonomik ve sosyal yapıyı etkilemiş, bu da siyasal düzende, vergi sisteminde, askerî yapıda sorunlara yol açmıştır⁴⁸.

Cumhuriyet rejimine niteliğini veren bütün vatandaşların yönetimi katılması, halk meclislerinde oy kullanması, Roma sınırlarının genişlemesi ve vatandaşlık hakkı tanınan topluluğun artmasıyla olanaksız hale gelmiştir⁴⁹. Bu gelişmeler sonrası, siyasal gücünü arttıran *senatus* devlet idaresinde etkili bir konum elde etmiştir.

Cumhuriyet idaresinin toplumsal yapısını oluşturan *patricius* ve *pleb*'ler arasında MÖ 445'te evlilik yasağının kaldırılması ve dönüştürülen sosyal yapıyla birlikte, dönemin ortalarından itibaren yeni iki siyasal grubun ortaya çıktığı görülür: Yönetimi elinde tutan ailelerden oluşan *optimates* ile *populares* olarak adlandırılan muhalif grup⁵⁰.

Patricius ve *pleb* seçkinlerinin cumhuriyet aristokrasisini oluşturduğunu ve *senatus*'un bunların temsilcisi konumunda olduğunu; *populares*'in ise cumhuriyetin reformcu kesini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Cumhuriyetin en yüksek idarî makamı olan *consul*'lük uzunca bir süre yeni aristokrasinin tekelinde kalmıştır⁵¹.

Populares hareketinin temsilcisi sıfatıyla MÖ 133 yılı *tribunus plebis*'i olarak seçilen *Tiberius Sempronius Gracchus*, cumhuriyetin bozulan sınıfsal dengesinin tekrar sağlanmasına yönelik olarak, *senatus* oligarşisinin idaresindeki kamu topraklarının (*ager publicus*), fakir halka dağıtılması konusunda kanun (*lex Sempronia agraria*) teklifinde bulunmuştur. Zira orta sınıf Roma halkının topraklandırılarak, onun ekonomik olarak güçlenmesi, vergi ve ordu düzeninin eski hale getirilerek bozulan cumhuriyet siyasal, ekonomik ve sosyal yapısının kazanılması politikasını hayata geçirmek istemiştir. *Tiberius Gracchus*, *lex Sempronia agraria* ile daha eski tarihli bir kanunun (MÖ 367, *lex Licinia de modo agrorum*) uygulanmasını sağlamak, *ager publicus*'un kullanımıyla ilgili 500 *iugera* (125 hektar) ölçüsünde bir üst sınır belirlemek, buradan sağlanan toprakların her biri 30 *iugera* (7,5 hektar) olmak üzere toprağı olmayan Roma vatandaşlarına dağıtımını yapmak amacıyla harekete geçmiştir⁵².

Tiberius, ayrıca askerlik süresinin kısaltılması, *provocatio ad populum* hakkının kapsamının genişletilmesi çalışmalarında bulunmuş, ancak bu çabaları diğer *tribunus plebis M. Octavius* tarafından *intercessio* yetkisinin kullanılması suretiyle engellenmiştir⁵³. *Tiberius Gracchus*'un *senatus* oligarşisini aleyhine siyasal reform çabaları, çıkartılan bir

47 KARADENİZ ÇELEBİCAN, 2013, s. 46; SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, 2014, s. 1778-1779; İPLİKÇİOĞLU, 2007, s. 83; ATLAN, 1970, s. 83.

48 Ayrıntılı bilgi için bkz. TAHIROĞLU, BÜLENT, Roma Devleti'nin İktisadi Krizleri", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Yıl: 1979-1981, C. 45, Sa. 1-4, (s. 677-706), s. 677 vd.

49 KARADENİZ ÇELEBİCAN, 2013, s. 46.

50 İPLİKÇİOĞLU, 2007, s. 86.

51 İPLİKÇİOĞLU, 2007, s. 72; ATLAN, 1970, s. 27.

52 WALDSTEIN / RAINER, 2005, s. 96; ARSAL, 1948, s. 315-316; İPLİKÇİOĞLU, 2007, s. 87; ATLAN, 1970, s. 108-109.

53 BURDESE, 1998, s. 117-119; ATLAN, 1970, s. 109.

*senatus consultum ultimum*⁵⁴ aracılığıyla halk düşmanı ilan edilip ve şiddet ile ortadan kaldırılmıştır⁵⁵.

MÖ 123 yılında *tribunus plebis* seçilen *Gaius Sempronius Gracchus* da, *Tiberius* gibi, makamını siyasal reformlar amacıyla kullanmak istemiş ve çeşitli kanunların kabul edilmesini sağlamıştır⁵⁶. *Gaius*'un çeşitli kanun teklifleriyle, Roma vatandaşlarına toprak tahsis edilmesi, yeni koloniler kurulup Roma vatandaşlarının buralara yerleştirilmesi, fakir halka buğday dağıtılması, yargı düzeninin yeniden belirlenmesi, *tribunus plebis*'lik makamına tekrar seçilebilme, *magistra*'lıktan alınanların tekrar seçilememesi, *provocatio ad populum* hakkının güçlendirilmesi gibi yeni düzenlemeler öngörülmüştür⁵⁷. Ancak *Gaius Gracchus*'un reform çabaları da, *senatus* oligarşisinin bu hareketi şiddet kullanarak bastırmasıyla sonuçlanmıştır.

Cumhuriyet döneminde görülen *patricius-pleb* mücadelesinde *pleb* sınıfı çeşitli haklar elde ederek, *patricius*'lar ile eşit konum elde etmiş, daha sonra kurulan aristokraziyle yeni muhalif kanat olan *populares*'in çabalarıyla özellikle *tribunus plebis*'lik makamının yetkileriyle birtakım kanun düzenlemeleri yapılabilmektedir.

MÖ 287 tarihli *lex Hortensia de plebiscitis*⁵⁸ ile *comitia tributa* tarafından alınan *plebiscitum*'ların, *comitia centuria*'dan çıkan *lex* (kanun) gücü kazanmasını sağlamış ve böylece tüm vatandaşlara *plebiscitum* kararlarına uyma zorunluluğu getirilmiştir⁵⁹. Bu düzenleme ile *comitia tributa*, *comitia centuriata* yanında yasama yetkisine sahip ikinci halk meclisi halini almıştır⁶⁰.

MÖ 119 tarihli *lex Maria de suffragiis* ise, halk meclislerinde kullanılan oylarla ilgili düzenlemeleri içermektedir⁶¹.

Cicero, De legibus 3.39

... si non valuerint tamen leges ut ne sit ambitus, habeat sane populus tabellam quasi vindicem libertatis... Quam ob rem lege nostra libertatis species datur, auctoritas bonorum retinetur, contentionis causa tollitur.

54 *Senatus consultum ultimum*: Rejimi tehdit eden tehlikeli zamanlarda *consul*'lerden birine *dictator*'luk hakkını tanıyan senato kararıdır. Cumhuriyet tarihinde ilk kez alınan, ancak bu tarihten sonra sıklıkla alınan bu karar, aslında bir olağanüstü hâl ilanıdır, çünkü bu karar ile bütün kanunlar askıya alınmaktadır ve özel mahkemeler kurularak yargılama bu mahkemelerde yapılmaktadır (UMUR, Ziya, **Roma Hukuku, Tarihi Giriş ve Kaynaklar**, İstanbul 1967, s. 73).

55 UMUR, 1967, s. 73.

56 ARSAL, 1948, s. 317.

57 BURDESE, 1998, s. 121-122; WALDSTEIN / RAINER, 2005, s. 96-97; OKANDAN, 1994, s. 90-91; ARSAL, 1948, s. 317; ATLAN, 1970, s. 111-112; BLEICKEN, 1959, s. 364.

58 UMUR, 1975, s. 118.

59 SÖÇÜTLÜ ERİŞGİN, 2014, s. 1765; OKANDAN, 1952, s. 461; ATLAN, 1970, s. 54; ARSAL, 1948, s. 198; PAIS, 1934, s. 92; BLEICKEN, 1959, s. 360.

60 ATLAN, 1970, s. 54.

61 UMUR, 1975, s. 120.

... eğer kanunlar seçimlerde hileli hareketleri engelleyemezse, halk oy tabletlerini özgürlüğün güvencesi olarak saklar... Böylece kanunumuzdaki özgürlük sağlanmış, iyilerin itibarı korunmuş, sürüp giden tartışmalar sona ermiş olur.

Cicero'dan alıntı yapılan bu metinde, seçimler hakkındaki *lex Maria* ile getirilmiş olan gizli oy olanağının, özgürlüklerin sağlanması ve korunması noktasında önemi vurgulanmıştır.

V. *Provocatio ad Populum*

Provocatio ad populum, *magistra* kararıyla ölüm, kırbaçlanma ve para cezasına mahkûm edilmiş bir Roma vatandaşının, cumhuriyet başlarından itibaren halk meclislerine müracaat edebilmesini ve *magistra* tarafından verilen cezanın ortadan kaldırılabilmesine olanak tanıyan başvuru yolunu ifade etmektedir⁶². Bu hallerde *magistra* bir çeşit savcı rolü ile ithamda bulunur ve kararı halk meclisi verir. Önceleri sadece Roma şehri ve yalnızca bir mil çevresinde kullanılabilen bu hak, sonradan bütün imparatorluğa yayılmıştır⁶³.

Roma tarihinde cumhuriyet döneminin başlarına kadar giden *provocatio ad populum*'a konu olan bazı olayları tespit etmek mümkündür⁶⁴: *Consul*'lerin zorla askere alma girişimleri⁶⁵, sopa ile dövme cezası uygulaması⁶⁶, askeri düzenlemelerin ihlali sebebiyle idam cezası verilmesi hali⁶⁷ halk meclisine başvuruya sebep olmuştur. Tüm bu hallerde *magistra*'ların idarî işlemleri karşısında halk meclisine başvuru söz konusudur⁶⁸.

Oniki Levha Kanunu'nun kabulü sonrası MÖ 449 yılında çıkartılan *lex Valeria Horatia de provocatio* ile tanınan *provocatio ad populum*'un teknik olarak bir üst yargı organına başvuru olduğunu söylemek güçtür; burada söz konusu olan daha çok bir Roma vatandaşının almış olduğu cezanın halk meclisinin denetimine tabi tutulmasıdır⁶⁹. Bu denetimin ise, meclisin kompozisyonu düşünülecek olursa, hukukî olmaktan çok siyasî olma olasılığının daha yüksek olacağı göz ardı edilmemelidir. Kanunun kapsamı zamanla *tribunus plebis*'lerin verdiği idam kararları ile *ensor*, *quaestor*, *aedilis curulis*,

62 MOMMSEN, 1973, s. 278; RAINER, 1997, s. 44; ARSAL, 1948, s. 278; SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, 2014, s. 1773; BLEICKEN, 1959, s. 325-326.

63 UMUR, 1975, 171; BERGER, Adolf, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia, 1953, s. 660; Cod. 7.64; Cod. 7.70.

64 BLEICKEN, 1959, s. 332.

65 *Livius, Ab urbe condita* 2.27.

66 *Livius, Ab urbe condita* 2.55.

67 *Livius, Ab urbe condita* 8.30-35.

68 BLEICKEN, 1959, s. 332

69 SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, 2014, s. 1773-1774; BLEICKEN, 1959, s. 368.

aedilis plebis, *duovir* ve yüksek dereceli *pontifex*'lerin⁷⁰ verdiği para⁷¹ cezalarını da kapsayacak biçimde genişletilmiştir⁷².

Roma vatandaşı hakkında verilen ceza halk meclisine (*comitia centuriata*) sunulduğunda, karar okunur, ancak müzakere edilmezdi. Halk meclisi karar hakkında ya onama ya da ret kararı alabilmekteydi. Ceza kararı ile meclis kararı arasındaki sürede ilgili kişinin hapis tutulması söz konusu olabilirdi. Bu gibi hallerde *tribunus plebis*, *potestas*'ına dayanarak ilgili kişinin halk meclisi kararına kadar serbest kalmasını sağlayabilirdi⁷³. Özellikle *magistra*'ların keyfi hareketleri karşısında *lex Valeria Horatia de provocatio* ile tanınan bu hakkın, Roma cumhuriyet döneminde vatandaşlarının özgürlük ve yaşam hakkının korunmasında önemli bir işlevi olduğu görülmektedir⁷⁴.

MÖ 2. yüzyıldan itibaren hakkında ceza kararı verilen kişinin meclis kararına kadar serbest bırakılması ilkesi kabul edilmiştir. Böylece özellikle hakkında idam kararı verilmiş olan Roma vatandaşları, meclis tarafından kararın onanmasından önce ülkeyi terk etme fırsatı bulabiliyordu. Halk meclisi de ülkeyi terk etmiş kişi hakkında Roma'ya dönmesini yasaklama (sürgün) kararı (*aqua et igni interdictio*) almakla yetinmekteydi⁷⁵.

Cicero ve *Livius*, *magistra* tarafından ölüm ya da kırbaç cezasına çarptırılmış bir Roma vatandaşının halk meclisinin denetimine başvurabilmesini sağlayan bu kurumun önemine işaret etmişlerdir.

Cicero, De oratore 2.199

... *provocationem, patronam illam civitatis ac vindicem libertatis, populo Romano dari...*

... Roma halkına verilen devletin koruyuculuğu ve özgürlüğün güvencesi olan halka başvuru hakkı...

Livius, Ab urbe condita 3.45

... *tribunicium auxilium et provocationem plebi Romanae, duas arces libertatis tuendae...*

... Halk temsilcisinin yardımı ve Roma halk meclisine başvuru, özgürlükleri koruyan iki kale...

Provocatio ad populum'un tanınması, cumhuriyet döneminin başlarına dek gitmektedir. MÖ 449 yılında kabul edilen *lex Valeria de provocatione* ile özellikle zayıf sınıf

70 BLEICKEN, 1959, s. 341: Yüksek dereceli *pontifex*'ler, daha alt dereceli olanların tapınmaya ilişkin görevlerini yerine getirmemesi durumunda onlara para cezaları verebilmekteydi. İlahî hukukun ihlali hallerinde verilen bu cezaların *provocatio ad populum*'a konu edilmesi mümkündü.

71 *Provocatio ad populum*'un konusunu oluşturan para cezaları için tespit edilmiş limit 3020 As'tır. Bu miktar paranın kullanımı öncesi 30 öküz ve 2 koyun olarak belirlenmişti. BLEICKEN, 1959, s. 370.

72 SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, 2014, s. 1774-1775; BLEICKEN, 1959, s. 327.

73 ARSAL, 1948, s. 278-279.

74 SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, 2014, s. 1774; BLEICKEN, 1959, s. 324.

75 ARSAL, 1948, s. 279.

olan *pleb*'ler lehine getirilmiş ve onların *patricius* sınıfından *magistra*'lar karşısında güvencesi olarak görülen bir hak olduğu düşünülürse, *Cicero* ve *Livius*'taki vurgulanan önemi anlaşılmaktadır.

Tribunus pleb'lerin, haksızlıklara karşı halkın yararını koruma, özgürlüklerin ve haklarının sağlanmasındaki rolü gibi, *provocatio ad populum*'un da bir hak (*ius provocationis*) olarak, Roma halkı açısından özgürlüklerini güven altına alan işlevi olduğu söylenebilir⁷⁶. İlk ortaya çıktığında sadece *pleb*'ler açısından siyasal koruma aracı olsa da sonradan yaklaşık MÖ 300'lerde *lex Valeria* ile bir hak halini almıştır⁷⁷.

Provocatio ad populum, olağan yargı kararı aleyhine başvuru olan bir araç olmadığından, *patricius* sınıfından *magistra*'ların *pleb*'ler aleyhine işlem ve eylemleri karşısında başvuru ve onların özgürlüklerini korumaya yönelik siyasal bir enstrüman olduğu söylenebilir.

Sonuç

Roma'nın cumhuriyet döneminde, tüm yetkilerin (*imperium*) bir daha tek bir adamın (kral, tiran) elinde toplanmaması düşüncesiyle, bu yetki hem kişi hem de zaman bakımından kısıtlanarak, halk tarafından bir seneliğine seçilen birden fazla sayıdaki *magistra*'lara verilmiştir.

Krallık döneminden gelen *magistratus*, *senatus*, *populus* biçiminde özetlenebilecek devlet yapısında, *magistratus*, ömürboyu tüm *imperium*'a tek başına sahip kralın elinde iken, cumhuriyette bu makam eşit yetkilere sahip, seneden seneye halk tarafından seçilen *consul*'lere bırakılmıştır.

Roma'da toplumu oluşturan iki halk kesiminden *patricius*'ların egemen durumu, *consul*'lerin bu sınıftan kişiler arasından seçilmesi sonucunu doğurmuştur. Kralları kovarken, *patricius*'larla birlikte hareket eden *pleb*'ler cumhuriyetten sonra arzu ettikleri eşitliğin sağlanmadığını görünce, Roma'yı terk edip ayrı bir devlet kurma ya da daha iyi bir koşulla birlikte yaşama taleplerinde bulunmuşlardır. Bu talepler karşısında *patricius*'lar, hem *pleb* ayrılığının yaşanmaması, hem de iktidarlarını paylaşmamak için, *pleb*'lerin kendi haklarını koruması için ve ayrıca *magistra* eylemleri karşısında haksızlıkları gidermek için bir *tribunus plebis*'lik makamının kurulmasını kabul etmişlerdir. Bunun yanında, *magistra*'larca ölüm cezası ya da kırbaçlanma cezası verilmesi hallerinde, bu cezaya çarptırılan kişiler lehine *provocatio ad populum* imkânı getirilmiştir.

Cumhuriyetin ilk iki yüzyılında *pleb*'lerin *patricius*'larla eşit bir düzey elde etme mücadelesi ve ayrıca devlet iktidarının (*imperium*) bir kişi elinde toplanmasını önlemek adına bunun çeşitli *magistra*'lıklar arasında bölünmesi söz konusudur. *Tribunus plebis*'lik makamı ve *provocatio ad populum*, bu amaca hizmet eden iki kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece *pleb*'ler *patricius*'lar karşısında koruma görmüş ve haksız cezalandırmaların önüne geçilmiştir.

76 SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, 2014, s. 1766.

77 WALDSTEIN / RAINER, 2005, s. 55.

Pleb'lerin *patricius*'lar karşısındaki eşitlik mücadelesi MÖ 300 yıllarında amacına ulaşmışken, bu tarihten itibaren yaşanması beklenen demokrasi yerine, zengin *patricius* ve zengin *pleb*'lerin oluşturduğu yeni aristokrasi, cumhuriyetin son iki yüzyılında bir rejim sorununa yol açmıştır. Hal böyle olunca, vatandaşlar lehine hak kazanımlarının kaybedildiği, *imperium*'un tekrar yavaş yavaş tek elde toplanmasına doğru bir süreç *principatus* dönemine dek sürmüştür.

Cumhuriyetin son iki yüzyılında dikkat çeken bir diğer olgu, yeni aristokrasinin ve git gide senatus oligarşisinin karşısında cumhuriyeti kurtarma amacıyla hareket edenlerin yararlandığı *tribunus plebis*'lik makamı, daha sonradan *imperium*'u tek elde toplayan kişilerin de sahibi olmak istediği bir makama dönüşmüş, hatta yıkılan cumhuriyetten sonra başa geçen *princeps*'ler de bu makamın yetkileriyle donanmak istemişlerdir.

Cumhuriyetin *pleb* sınıfı lehine, egemen *patricius*'ların elindeki *imperium*'u denetim altına alma amacı güden *tribunus plebis* yetkileri, *imperium*'a sahip bir kişinin yetkilerine eklendiğinde, artık "vatandaşlar arasında birinci sıradaki" anlamını yitiren *princeps*'ler, gerçek anlamda hukukun tek yaratıcı kaynağı olan imparatorlara dönüşmüşlerdir. Bu dönüşüm beraberinde vatandaşların tebaa halini alması sonucunu doğurmuştur.

Magistra imperium'u, günümüz devlet anlayışı içinde yürütme gücünü ifade ederken, *tribunus plebis*'ler, *imperium* karşısında onu durduran, bir negatif gücü (*potere negativo*) ifade etmektedir. Çağdaş devlet yapıları içinde bazen yürütme, bazen de yasama bünyesinde oluşturulan ombudsman, kamu deneticisi gibi adlar altındaki kurumlar, Roma'nın *tribunus plebis*'lik makamının izlerini taşımaktadır. Benzer şekilde yargının kollara ayrıldığı Kıta Avrupası hukuk sisteminde, Roma'nın *tribunus plebis*'lik kurumunun, günümüz idarî yargısının fonksiyonlarını taşıdığı söylenebilir. *Provocatio ad populum*'un da, *magistra* tarafından verilen cezaların bir çeşit yargısal denetimi olarak görülmesi mümkündür.

Provocatio ad populum ve *tribunus plebis* kurumlarında amaç aynı olup birbirlerini tamamlamaktadırlar. Her iki kurum da, icracı bir güç değil, *magistra* faaliyetlerini durdurma işlevine sahiptir. Ancak bu kurumlara işlerlik kazandıran süljeler açısından farklılık bulunmaktadır. *Provocatio ad populum*'da, ilgili vatandaşlar tek tek harekete geçerek, bu kurum ile ulaşılmak istenen amacı sağlamaktadırlar. *Tribunus plebis*'te ise, *pleb* sınıfı adına hareket eden, onun temsilcisi konumundaki bir yetkili bizzat ama halk yararına harekete geçmektedir. Dolayısıyla *provocatio ad populum* vatandaşlar yönünden, *tribunus plebis* ise pleb sınıfı yönünden hakların korunmasını sağlamaktadır.

Tribunus plebis'in sahip olduğu dokunulmazlık ve veto yetkisi, hiç şüphe yok ki, iktidar aygıtı karşısında *imperium*'u sınırlandıran bir işlev görmüştür. Ancak *principatus* dönemiyle birlikte *princeps*'lerin *imperium* yanında ayrıca *tribunus plebis* yetkilerini

de elde etmeleri, onlara mutlak iktidar sahibi olma ve sınırlanamaz bir güçle donanma ayrıcalığı bahşetmiştir. Bu sebeple de, cumhuriyetin başında *imperium*'un tek adamda toplanmasının önlenmesi amaçlanırken, iki yüzü keskin kılıç gibi, *tribunus plebis*'lerin yetkisi dönemin sonunda ve ardından gelen *principatus* döneminde *princeps*'lerin dokunulmazlığını perçinleyen bir silah halini almıştır.

Rouesseau'nun dediği gibi: "*Roma'nın ölümü de aynı yoldan olmuştur; tribunus'ların, özgürlüğü korumak için yapılmış yasaları kullanarak adım adım ele geçirdikleri aşırı güç, imparatorları korumaya yaradı; onlar da özgürlüğü yok ettiler*"⁷⁸. Böylece *imperium*'u da tek başına elde eden *princeps*'ler imparatorlara, vatandaşlar ise tebaaya dönüşmüştür. Bundan sonra, bir daha aydınlanmaya, hatta ve hatta İkinci Dünya Savaşı bitimine kadar insan hakları kavramı, uzunca bir süre daha askıda kalacaktır.

78 ROUSSEAU, 1999, s. 186.

KAYNAKÇA

- ARSAL, Sadri Maksudi, **Umumî Hukuk Tarihi**, Üçüncü Tabı, İstanbul, 1948.
- ATLAN, Sabahat, **Roma Tarihi'nin Ana Hatları**, 1. Kısım, İstanbul, 1970.
- BERGER, Adolf, **Encyclopedic Dictionary of Roman Law**, Philadelphia, 1953.
- BLEICKEN, Jochen, "Ur[s]prung und Bedeutung der Provocation", **Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte**, Romanistische Abteilung, Yıl: 1959, Cilt: 76, (s. 324-377).
- BURDESE, Alberto, **Manuale di diritto pubblico romano**, Terza Edizione, Torino, 1998.
- DEMİRCİOĞLU, Halil, **Roma Tarihi**, 1. Cilt: Cumhuriyet, 5. Baskı, Ankara, 2011.
- İPLİKÇİOĞLU, Bülent, **Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları**, İstanbul, 2007.
- KARADENİZ ÇELEBİCAN, Özcan, **Roma Hukuku**. Tarihi Giriş, Kaynaklar, Genel Kavramlar, Kişiler Hukuku, Hakların Korunması, 16. Basım, Ankara, 2013.
- LOBRANO, Giovanni, **Il potere dei tribuni della plebe**, Milano, 1983.
- MOMMSEN, Theodor, **Disegno del diritto pubblico romano**, Traduzione di P. Bonfante a cura di V. Arangio-Ruiz, Milano, 1973.
- OKANDAN, Recai Galip, **Roma Âmme Hukuku**, İstanbul, 1994.
- OKANDAN, Recai Galip Okandan, "Roma Hukukunun Kaynakları Bakımından Vukua Gelen Tarihi Gelişme", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Yıl: 1952, Cilt: 18, Sayı: 1-2, (s. 454-478).
- ORHAN, Özgüç, "Rousseau ve Türkiye", **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 2013, Güz, Sayı 16, (s. 121-148).
- PAIS, Ettore, "Halk Tribunluğu", (çev. Şemseddin Talip), **Capitolium**, Yıl: 1934, Cilt: 1, Sayı:2, (s. 91-95).
- RAINER, Johannes Michael, **Einführung in das römische Staatsrecht**. Die Anfänge und die Republik, Darmstadt, 1997.
- ROUSSEAU, Jean Jacques, **Toplum Sözleşmesi**, (çev. Alpagut Erenuluğ), İkinci Basım, Ankara, 1999.
- SÖĞÜTLÜ ERİŞGİN, Özlem, "Patricius-Pleb Sınıfı Mücadelesi ve Bu Mücadelenin Roma Özel Hukukunun Gelişimine Etkisinin Genel Hatları", **Prof. Dr. Ejder Yılmaz'a Armağan**, Cilt 2, Ankara, 2014, (s. 1753-1784).
- TAHİROĞLU, Bülent, "Roma Devleti'nin İktisadi Krizleri", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Yıl: 1979-1981, C. 45, Sa. 1-4, (s. 677-706).
- UMUR, Ziya, **Roma Hukuku Lüğati**, İstanbul, 1975.
- UMUR, Ziya, **Roma Hukuku, Tarihi Giriş ve Kaynaklar**, İstanbul 1967.
- WALDSTEIN, Wolfgang / RAINER, J. Michael, **Römische Rechtsgeschichte**, 10. Auflage, München, 2005.

